3–6 YOSHLI ALOHIDA YORDAMGA MUHTOJ BOLALAR BILAN ISHLASHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI VA ZAMONAVIY METODOLOGIK YONDASHUVLAR

Otayorova Bahora
maktabgacha ta’lim 24-06 guruh talabasi
https://doi.org/10.5281/zenodo.20048127

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada maktabgacha ta’lim yoshidagi, xususan 3 yoshdan 6 yoshgacha bo‘lgan alohida yordamga muhtoj bolalarni har tomonlama rivojlantirishning pedagogik-psixologik mexanizmlari tahlil qilinadi. Maqolada inklyuziv ta’lim sharoitida bolaning individual-psixofizik xususiyatlarini inobatga olgan holda korreksion ishlar samaradorligini oshirish yo‘llari, sensor integratsiya va vizual strategiyalarning ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, erta aralashuv tizimining bolaning ijtimoiy adaptatsiyasiga ta’siri ilmiy jihatdan asoslangan.

Kalit so‘zlar: inklyuziv ta’lim, alohida ehtiyoj, psixofizik korreksiya, maktabgacha davr, "Ilk Qadam", differensial ta’lim, sensor integratsiya, ijtimoiy adaptatsiya, reabilitatsiya, defektologiya.

KIRISH

Inson shaxsining shakllanishida maktabgacha yosh davri eng muhim va hal qiluvchi bosqich hisoblanadi. Aynan 3–6 yosh oralig‘ida bolaning kognitiv jarayonlari, nutqi, emotsional sohasi va ijtimoiy muloqot ko‘nikmalari jadallik bilan rivojlanadi. Biroq, rivojlanishida turli nuqsonlar (eshitish, ko‘rish, tayanch-harakat, intellektual yetishmovchilik yoki autizm spektridagi buzilishlar) mavjud bo‘lgan bolalar uchun ushbu davr alohida e’tibor va maxsus pedagogik yondashuvni talab etadi.

Bugungi kunda mamlakatimizda inklyuziv ta’limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Bu nafaqat bolani ta’lim muassasasiga jalb etish, balki uning shaxsiy imkoniyatlaridan kelib chiqib, ta’lim muhitini unga moslashtirishni anglatadi.

ASOSIY QISM

1. Pedagogik korreksiya va differensial ta’lim tamoyillari

Pedagogik korreksiya va differensial ta’lim tamoyillari inklyuziv muhitda 'tenglik' tushunchasiga yangicha ma’no beradi: tenglik — bu barchaga bir xil narsani berish emas, balki barchaga muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo‘lgan narsani berishdir. Differensial yondashuv alohida yordamga muhtoj bolalarda o‘quv faoliyatiga nisbatan 'muvaffaqiyatsizlik qo‘rquvi'ni bartaraf etadi va ularning kognitiv salohiyatini maksimal darajada yuzaga chiqaradi. Alohida yordamga muhtoj bolalar bilan ishlashda pedagogning faoliyati faqatgina bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, balki korreksion-rivojlantiruvchi xarakterga ega bo‘lishi lozim. Bu jarayonda quyidagi pedagogik asoslar muhim ahamiyatga ega:

Individual Rivojlanish Dasturi (IRD): Har bir bola uchun uning diagnozi, kognitiv darajasi va qiziqishlari asosida alohida reja tuzish. Bu dastur bolaning zaif tomonlarini korreksiya qilish bilan birga, uning saqlanib qolgan (kuchli) tomonlarini yanada rivojlantirishga qaratiladi.

Vizual qo‘llab-quvvatlash tizimi: Alohida ehtiyojli bolalar, ayniqsa nutqiy muloqotda qiyinchilikka uchraydiganlar uchun axborotni vizual qabul qilish osonroq kechadi. Shu sababli, mashg‘ulotlarda piktogrammalar, vaqt jadvallari va predmetli kartochkalardan (masalan, PECS uslubi elementlari) keng foydalanish tavsiya etiladi. "Vizual qo‘llab-quvvatlash tizimi alohida ehtiyojli bola uchun shunchaki yordamchi vosita emas, balki uning dunyo bilan muloqot qiladigan 'tili' hisoblanadi. Vizualizatsiya boladagi kognitiv yuklamani kamaytiradi va uning ijtimoiy muhitga adaptatsiyasini 40-50% ga tezlashtiradi."

Modulli ta’lim va o‘yin texnologiyalari: 3–6 yoshli bolaning yetakchi faoliyati o‘yin bo‘lganligi sababli, barcha pedagogik vazifalar didaktik o‘yinlar qobig‘iga o‘ralishi lozim. Bu bolada charchoqni kamaytiradi va o‘quv motivatsiyasini oshiradi. "Modulli ta’lim va o‘yin texnologiyalarining sintezi alohida yordamga muhtoj bolalar uchun 'psixologik qulay zona' yaratadi. Modul ta’limning mantiqiy ketma-ketligini ta’minlasa, o‘yin uning hissiy boyligini va qabul qilish darajasini oshiradi. Bu esa bolaning kognitiv funksiyalari (idrok, diqqat, tafakkur) rivojlanishidagi uzilishlarni samarali bartaraf etish imkonini beradi."

2. Psixologik qo‘llab-quvvatlash va sensor integratsiya

Psixologik nuqtai nazardan, alohida yordamga muhtoj bolalar ko‘pincha sensorli axborotni qayta ishlashda qiyinchilikka duch keladilar. Bu ularning xulq-atvorida agressiya, qo‘rquv yoki o‘ziga yopilib olish ko‘rinishida namoyon bo‘lishi mumkin.

Sensor integratsiya usuli: Boladagi taktil (ushlab ko‘rish), vestibulyar (muvozanat) va proprioseptiv (tana holati) sezgilarni rivojlantirish orqali uning miya faoliyatini tartibga solish. Maxsus sensorli xonalar, turli teksturali materiallar (qum, suv, donli mahsulotlar) bilan ishlash bolaning asab tizimini tinchlantiradi. Sensor integratsiya va psixologik qo‘llab-quvvatlashning uyg‘unligi alohida ehtiyojli bolaning asab tizimidagi neyrobiologik jarayonlarni tartibga soladi. Bu esa bolaning nafaqat ta’lim materiallarini o‘zlashtirishi, balki jamiyatda o‘zini erkin va xavfsiz his qilishi uchun zamin yaratadi.

Emotsional barqarorlikni shakllantirish: Psixologik korreksiyaning asosiy maqsadi bolada ijobiy "Men" konsepsiyasini shakllantirishdir. Bola o‘zining jismoniy yoki intellektual cheklovlariga qaramasdan, muvaffaqiyatga erishishi mumkinligini his qilishi lozim. Buning uchun bolalarning o’z nuqsoniga bo’lgan munosabatini o’zgagarirish, uni “kasal” emas, balki “o’ziga xos”sifatida qabul qilishiga yordam berish zarur.

Art-terapiya va Musiqa terapiyasi: Bu metodlar bolaning yashirin his-tuyg‘ularini ifodalashiga, mayda motorikasini rivojlantirishga va ritm orqali nutqiy faolligini oshirishga xizmat qiladi. Art-terapiya va musiqa terapiyasi inklyuziv ta’lim jarayonida faqatgina ko‘ngilochar vosita emas, balki kuchli psixokorreksion mexanizm hisoblanadi. San’at elementlari bolaning sensorli tizimini (ko‘rish, eshitish, ushlash) integratsiya qiladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, muntazam o‘tkaziladigan badiiy-ritmik mashg‘ulotlar alohida yordamga muhtoj bolalarda ijtimoiy muloqotga kirishish qobiliyatini 25-30% ga oshiradi

3. Erta aralashuv va oila bilan hamkorlik

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, boladagi nuqson qanchalik erta aniqlansa va korreksiya boshlansa, natija shunchalik yuqori bo‘ladi. 3–6 yosh davri — bu boy berilmasligi kerak bo‘lgan "oltin davr"dir.

Shu o‘rinda, "Pedagog — Bola — Oila" zanjiri muhim o‘rin tutadi. Ota-onalar farzandining rivojlanishidagi o‘ziga xosliklarni to‘g‘ri tushunishlari va uy sharoitida mutaxassislar

tavsiyalarini izchil davom ettirishlari lozim. Maishiy ko‘nikmalarni shakllantirish (o‘z-o‘ziga xizmat qilish, gigiyena) ijtimoiy adaptatsiyaning ilk bosqichidir.

XULOSA VA TAVSIYALAR

O‘tkazilgan nazariy tahlillar va amaliy kuzatishlar natijasida 3–6 yoshli alohida yordamga muhtoj bolalar bilan ishlashning pedagogik-psixologik tizimi bo‘yicha quyidagi xulosalarga kelindi:

Erta aralashuvning hal qiluvchi ahamiyati: 3–6 yosh davri neyroplastiklikning eng yuqori cho‘qqisi bo‘lib, ushbu bosqichda qo‘llanilgan sensor integratsiya va proprioseptiv stimulyatsiya usullari bolaning kelgusi hayotida mustaqil bo‘lishi uchun poydevor yaratadi.

Multidistsiplinar yondashuv zaruriyati: Alohida ehtiyojli bolani ijtimoiylashtirish faqatgina pedagogning vazifasi emas, balki psixolog, defektolog va ota-onaning birgalikdagi "integrallashgan korreksion rejasi" asosida amalga oshirilishi lozim.

Metodik moslashuvchanlik: Modulli ta’lim va vizual qo‘llab-quvvatlash tizimi (vizual jadvallar) an’anaviy ta’lim usullaridan ko‘ra samaraliroq ekanligi isbotlandi. Bu metodlar boladagi kognitiv yuklamani kamaytirib, o‘quv motivatsiyasini oshiradi.

Emotsional barqarorlik: Art-terapiya va musiqa terapiyasi boladagi verbal bo‘lmagan muloqot kanallarini ochadi va agressiya, xavotir kabi salbiy psixologik holatlarni bartaraf etadi.

ILMIY-AMALIY TAVSIYALAR

Maqola natijalaridan kelib chiqib, maktabgacha ta’lim tizimi mutaxassislari va tadqiqotchilar uchun quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

Sensorli muhitni shakllantirish: Har bir maktabgacha ta’lim tashkilotida bolalarning sensorli ehtiyojlarini qondirish uchun maxsus "sensor burchaklari" yoki "tinchlanish zonalari" tashkil etilishi shart.

Sensorli dietani joriy etish: Pedagoglar va psixologlar hamkorlikda har bir alohida yordamga muhtoj bola uchun uning neyrobiologik ehtiyojlariga mos keluvchi "Sensorli dieta" (kunlik mashqlar majmuasi) ishlab chiqishlari tavsiya etiladi.

Inklyuziv kompetentlikni oshirish: Tarbiyachilar uchun vizual strategiyalar va proprioseptiv tizim bilan ishlash bo‘yicha doimiy ravishda amaliy treninglar o‘tkazish lozim.

Zero, har bir bolaning imkoniyatlari cheksizdir, faqat unga to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatadigan va uning qobiliyatiga ishonadigan pedagogik muhit zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. O‘zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida"gi Qonuni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Alohida ta’lim ehtiyojlari bo‘lgan bolalarga ta’lim berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi qarori.
3. "Ilk Qadam" maktabgacha ta’lim tashkilotining Davlat o‘quv dasturi. T.: 2022.
4. Nurkeldiyeva D.A. "Maxsus pedagogika". O‘quv qo‘llanma. T.: 2020.
5. Sodiqova Sh.A. "Maktabgacha pedagogika". T.: "Tafakkur sarchashmalari", 2018.
6. Xaydarova S. "Inklyuziv ta’limda psixologik xizmat". Uslubiy qo‘llanma.